

Mladen LAZIĆ

(Institut za društvena istraživanja - Zagreb)

SISTEM I STRUKTURA MODERNOG VLASNIŠTVA I PROBLEM PRIVATIZACIJE

U današnjim jugoslovenskim (i ne samo jugoslovenskim, pa ni realnosocijalističkim) prilikama problem vlasništva predstavlja se kao jedan od jednostavnijih, a istovremeno i nerešivih: privatizacija bi ovde rešavala sva otvorena pitanja, a sa druge strane je nemoguće naći način za njeno šire uvođenje. Formulu privatizacije je, ne tako davno, ponovo otkrio neoliberalizam na Zapadu, kao stimulatívno sredstvo za ponešto pridremalu ekonomiju, a ona se unutar raspadajućih društava realnog socijalizma doživljava kao čarobni štapić koji bi ih vratio u tok svetskoistorijskog kretanja. Bez namere da se učini svetogrđe, dovođenjem same formule u sumnju, ovde se želi ukazati na činjenicu da prividno jednostavni problemi vlasništva i nisu tako transparentni, a naizgled nerešive teškoće nisu nesavladive.

Pre svega je, naravno, nužno da se odredi pojam o kojem će se govoriti. No kako ovde nema prostora za razlaganje opštih mesta (up. detaljnu rpravu o pojmu svojine u: Gams, 1987.), zadovoljiću se time da kažem da će se vlasništvu pristupiti sa sociološkog stanovišta: reč je, dakle, o *sistemu donošenja društvenih odluka u vezi s materijalnom i duhovnom reprodukcijom te o strukturi monopola unutar tog sistema*. Ovo je, kao što se može videti, nešto složenija odredba koja zahteva dodatna razjašnjavanja. Fokusiranje na "reprodukciju" (materijalnu i duhovnu) znači da je za sociologiju prvenstveno od interesa vlasništvo u njegovom *delatnom obliku*, a ne njegov puki posed. "Pećina s blagom" može predstavljati značajnu socio-psihološku činjenicu, ali se problemi svojine - kao društveno-determinišućeg odnosa - postavljaju tek kada se ona ispoljava kao agens u relacijama: *upravljanje/proizvodnje, nadređenost/podređenost, prisvajanje/lišavanje* i *tsl.* Zatim, te relacije ne predstavljaju jednostavne dihotomije (kako to, zbog sažetosti, sugerišu navedeni parovi kategorija), već se - i u sinhronoj i u dijahronoj perspektivi - radi o složenom *sistemu*. U najelementarnijim proizvodnim formama pojavljuju se, u jednom licu, sveukupni proizvođač i potrošač. Takva autarkička organizacija izjednačava vlasništvo sa reprodukcijom osnovnih životnih preduslova. Princip autarkije je, u osnovi, *ne-vlasnički (anti-vlasnički)*.

U razvijenim tipovima društveno-proizvodne organizacije (kakve, praktično, jedino i poznajemo) vlasništvo se ne pokazuje kao jednostavan odnos nego kao sistem. Uobičajena *periodizacija društvenog razvoja - sled robovlasništva, feudalizma, kapitalizma itd.* - nagoveštava dominantan oblik odnosa (i to u njegovom svojinskom izrazu), ali istovremeno prikriva kompleksnost vlasničkih obrazaca. U antičkom Rimu, npr., unutar poljoprivredne proizvodnje koegzistiraju slobodni seljak, kolon i rob (analogna je situacijai u zanatskim radionicama), koji pretpos-

tavljaju tri različita svojinska oblika. Slična se kompleksnost javlja, naravno i unutar feudalnih država (kmet, slobodni seljak, gradski trgovac, zanatlija itd.). Moderno "industrijsko društvo" razvilo je ne samo pluralitet svojinskih obrazaca, koje u sistem organizuje preovlađujući (privatno-vlasnički) princip, nego čak i dva paralelna dominantna principa: privatno-vlasnički i kolektivno-vlasnički (kapitalističko i realnosocijalističko društvo; u Starom veku analogna je koegzistencija, npr., trgovački zasnovanog feničanskog društva i agrarno utemeljenih zajednica).

U razvijenoj društveno-proizvodnoj organizaciji se, uz to, pojedinačni vlasnički odnos razlaže na složenu strukturu odlučivanja o uslovima i oblicima reproduktivne delatnosti. U strogom smislu moglo bi se reći da je proces "odvajanja vlasništva od upravljanja" (koji je u središtu teorijskih interesovanja od polovine ovog veka, a zapažen je još stotinak godina ranije) započeo u trenutku u kojem je rad počeo da dobija kooperativnu formu. Ovde nema potrebe za vraćanjem u dalju prošlost. Moderna industrijska korporacija, koja deluje u sistemu u kojem dominira privatno vlasništvo, počiva na *strukturi* odlučivanja koja se proteže od države (kao zakonodavca, kupca - često monopsonskog -, kreditora itd.), preko centralizovane finansijske koordinacije, relativne autonomije uprava proizvodnih jedinica, razgranate komandne mreže unutar njih, do radnika koji su - uz sve "studije vremena i pokreta", do moderne elektronske kontrole - uspeli da sačuvaju elemente samostalnog raspolaganja sopstvenim radom. Naravno, kao što u sistemu vlasništva postoji dominantna koja ga određuje, tako ni struktura odlučivanja ne predstavlja kontinuum: u modernom se privatno-vlasničkom okruženju umrava korporacija javlja kao čvorište kontrole. Delimično isprepletено, a delimično paralelno sa tom strukturom odlučivanja, rasprostire se mreža pravnog (deoničkog) vlasništva: u svojoj masi (sitnih deoničara) ona osigurava puko učešće u raspodeli dobiti (osiguravajući zauzvrat prikupljanje slobodnih novčanih sredstava), a u određenim sabirnim tačkama ona (još uvek) omogućava monopol kontrole nad reproduktivnim procesom.

Ono što modernom kapitalističkom sistemu daje privatno-vlasnički karakter (i što ga suštinski izjednačava s, npr., devetnaestovekovnim industrijalizmom) nije hijerarhijska struktura odlučivanja, kao ni umnožavanje broja nominalnih posednika (deoničara), već je to bazična orijentacija preduzeća (džinovske korporacije, kao i kioska za hamburgere) na proizvodnju profita. A to profitno jezgro reproduktionog procesa može se održati samo unutar razmenskog okruženja: nema profita bez razmene (tržišta) bez dominantne usmerenosti na profit. To istovremeno znači da u strukturi korporacijskog odlučivanja nad kontinuumom - od države do radnika - dominiraju dva prekida: prema "gore" (što obezbeđuje suštinsku nezavisnost preduzeća) i prema "dole" (što osigurava akumulaciju umesto raspodele celokupnog viška, rast produktivnosti itd.).

Naravno, sistem i struktura kapitalističkog vlasništva nisu statični, već ih značajno obeležava evolutivni proces. A to se kretanje odvija u pravcu *podušvljanja* vlasničkih odnosa (o tome vidi detaljno u: Lazić, 1988.). Najkraće rečeno, ovde se bez sumnje radi o protivrečnom društvenom procesu. *Unutar sistema* privatno-vlasničkih (kapitalskih) odnosa, kao posledica njegovih ima-

nentnih zakonitosti, razvijaju se tendencije koje znače *ukidanje* tih odnosa. Na veću samo najznačajnije. Kontinuirano napredovanje koncentracije i centralizacije kapitala ne samo da se odvija na račun gubljenja samostalnosti manjih i srednjih preduzeća, već se - u sve više karakterističnom oligopolskom pejsažu - i među džinovskim firmama sve izraženije uspostavlja "kooperativna" konkurencija (zajednička ulaganja, podela tržišta i asortimana, razmena direktorstva itd.). Ulogu spoljašnjeg regulatora uslova kapitalne reprodukcije država sve snažnije "dopunjava" unutrašnjom kontrolom mehanizama te reprodukcije (od kolebljivog širenja državnog sektora ovde je važnija uloga u određivanju najamnine, pa i ukupne potrošnje, zatim praktično monopolski položaj u nizu grana - koji dovodi do još šire uzurpacije preduzetničke uloge i tsl.). Preovlađujući deoničarski oblik vlasništva (sa milionima akcionara na jednoj strani, a na drugoj sa sve većom ulogom institucionalnih posrednika) omogućava, doduše, tek "korporativnu reorganizaciju privatno-vlasničkih interesa" (C. W. Mills), ali potkopava legitimnost prisvajanja na osnovu (pravnog) vlasništva svodeći ga na puko "rezanje kupona". Komplementarna je tome "birokratizacija upravljanja korporacijama", koja (privatnopreduzetnički) identitet interesa (rizika), prava i odgovornosti razlaže na nikada do kraja razdvojive kolektivno-hijerarhijske entitete (odbora, vertikalnih i horizontalnih linija upravljanja itd.). Rečju, (rano)liberalna predstava sistema i strukture kapitalističkog privatnog vlasništva, s kojom se u mitskom obliku operiše unutar raspadajućih ransocijalističkih društava, ni na koji način ne može predstavljati "model" prema kojem se može usmeriti akcija društvenog preobražaja.

U ransocijalističkom tipu društva jedna je potencija evolutivnog preobražaja privatno-vlasničkih odnosa dovedena do kraja (radikalizovana je): kontrolu društvene reprodukcije preuzeo je hijerarhijski kolektivitet vladajuće klase. Svojina - kao delatni društveni odnos - je, dakle, kolektivizovana (Lazić, 1987.). Tipičan je pravni odnos tog (dominantnog) svojinskog odnosa tzv. državno vlasništvo, ali je ovde država tek (ideološki) zastor iza kojeg se krije relativno slabo izdiferencirano komandno upravljanje *sveukupnom* (ekonomskom, političkom, kulturnom) reprodukcijom društva. Pomenuta slaba izdiferenciranost ne znači da unutar vladajuće hijerarhije ne postoji specifična ekonomska "komandna linija", koja započinje resorskim ministrom, a završava direktorom preduzeća. Reč je o tome da u tu "vertikalnu" stalno "arbitrarno" prodiru komande "odozgo" (iz politbiroa, centralnih komiteta i tsl.) odnosno "sa strane" (iz oblasnih i mesnih komiteta itd.).

Ako se posmatra *sistem vlasništva* u realnom socijalizmu, onda se odmah vidi da tu, takode, kolektivno-vlasnički oblik nikada nije bio jedini svojinski oblik, već da se uvek radilo o različitim stepenima njegove dominacije. Širina paralelnog (podređenog) postojanja privatnog vlasništva varirala je u vremenu (bila je izrazita, npr., u Sovjetskom Savezu, tokom NEP-a, pa veoma ograničena u drugoj polovini 1930-ih itd.) i u prostoru (u 1970-im godinama, npr., zastupljenije je privatno vlasništvo - u proizvodnoj sferi - u Jugoslaviji nego u Poljskoj i posebno nego u SSSR-u). Rečju, puki rast učešća privatnog vlasništva u društvenoj re-

produkciji ni u kom slučaju ne zanči promenu svojinskog sistema unutar neke zemlje. Reforme u političkoj sferi (ukidanje jednopatrijskog monopola i uspostavljanje parlamentarnog oblika vlasti) čine neophodan - ali ne i dovoljan - uslov promena u društvenim odnosima, dok je "uvodenje tržišta" (kao najčešća politička parola za područje ekonomije) tek cilj probražaja, a ne samo tehničko sredstvo. Promena sistema vlasništva može se ostvariti samo razaranjem strukture kolektivno-vlasničkog (svojinskog) odnosa.

Kao što je pomenuto, *strukturu* (dominantnog oblika) *vlasništva* u realnom socijalizmu karakteriše hijerarhijska distribucija upravljačkih ostvarenja nad celokupnom društvenom reprodukcijom: nju kontroliše vladajuća klasa kao (hijerarhijski) kolektivitet. Potencijalno je sva upravljačka moć (u ekonomiji, kao i u drugim - ovde relativno neizdiferenciranim - društvenim sferama) skoncentrisana na vrhu piramide, ali je funkcionalno ona delegirana na niže nivoe. Po stepenu i protežnosti ovog delegiranja razlikuju se međusobno (u vremenu i prostoru) vlasničke strukture realnog socijalizma. U "centralizovanim" fazama uprave preduzeća (bile) su izrazito zavisne od gradskih ministarstava, planskih organa, lokalnih partijskih i državnih aparata. Praktično celokupan "input i output" preduzeća (bio) je podvrgnut komandnoj proceduri "viših nivoa", dok se delatnost uprava uglavnom ograničava(la) na "unutrašnjost" firme - na disciplinovanje neposrednog radnog procesa. "Decentralizacijom" je izvestan broj dodatnih svojinskih ovlašćenja delegiran upravama preduzeća (pre svega direktorima), s tim što su neki ključni kontrolni instrumenti zadržani ("kadrovska politika" - na prvom mestu izbor direktora - koja pokazuje središte kontrole, zatim dominacija nad investicijskim sredstvima - direktna i indirektna, putem banaka itd.).

Specifičnost jugoslovenske varijante realnosocijalističke strukture vlasništva je to što su izvesna rezidualna kontrolana ovlašćenja delegirana na ukupnu populaciju zaposlenih ("samoupravljanje"). Ta su se ovlašćenja ograničavala, pre svega, na delimičnu preraspodelu platnog fonda i zaštitu radnih mesta. Doduše, kao što su pokazala brojna sociološka istraživanja, realni su odnosi i ovde bili striktno hijerarhijski - sa upravom na vrhu i masom nekvalifikovanih radnika na dnu. Pa ipak, ovoj je ograničenoj (kontrolisanoj) redistribuciji pridat karakter novog svojinskog sistema - tzv. sistema društvene svojine! Naravno, između organizacije prinudnog (logorskog) rada, rada pod pretnjom zakonskih kazni (sankcionisanje "besposličarenje") i "samoupravnih prava radnika" razlike su ogromne - prvenstveno sa stanovišta zaposlenih, ali i s obzirom na ukupnu privrednu efikasnost. No sve te razlike ostaju unutar okvira *realnosocijalističkog sistema kolektivnog vlasništva*. Zastupati stanovište da privatnosvojinske rekonstrukcije "državnog" i "društvenog" vlasništva moraju počivati na različitim principima (pošto se radi o "suštinski drugačijim odnosima") znači nekritički prihvatiti dosadašnje vladajuće ideološke okvire.

Iz iluzije o "društvenom" vlasništvu kao pravnom i faktičkom "vlasništvu svih" (zaposlenih) sledi uverenje da se (nužni) proces privatizacije barem jednim delom mora zasnivati na distribuciji svojinskih naslova (deonica i tsl.) tim istim zapos-

lenima. Apstraktno pravo "svih na sve" bilo bi tako, navodno, zamenjeno konkretnim posedom alikvotnog dela vlasništva preduzeća. Ovo "nasledno pravo" na učešće zaposlenih u svojinskoj preraspodeli često se dopunjava i "pravom na osnovu doprinosa uvećavanja društvenog bogatstva". Uzima se da je taj "doprinos" nemerljiv (pa bi svima pripadao isti deo vlasništva), ili približno merljiv (recimo, srazmeran ranijoj visini plate - pa bi tome odgovaralo i učešće u raspodeli). Teško je, međutim, i nabrojati sve zablude i teorijske protivrečnosti koje sadrže pomenuta izvođenja. Od čega se sastoji "društveno bogatstvo" - od upotrebnih vrednosti (što je realnosocijalistički kriterijum) ili vrednosti (tržišni kriterijum)? Prvi se princip ne može pomiriti sa nameravanom radikalnom promenom, a kod primene drugog se može pokazati da najveći broj preduzeća mora da bankrotira, pa tako nema ni vlasništva kojim bi se raspolagalo. Kako u realnom socijalizmu cilj proizvodnje nije bio profit (već reprodukcija kolektivno-vlasničke hijerarhijske dominacije), to i visina plate nije bila u vezi s "porastom bogatstva", već s "doprinosom" učvršćenju vladajućeg odnosa. Uostalom, dohoci celokupnih privrednih grana (pa tako i plate unutar njih itd.) su povećavani/smanjivani centralno-planskim (odnosno analognim "samoupravnim") instrumentima. Šta sa zaposlenima unutar firmi koje će ostati u državnom vlasništvu, ili onima u firmama koje praktički nemaju vlasništvo (školstvo, nauka, kultura itd.), ili onima koji nisu ni bili zaposleni ali su svakako doprineli društvenom "bogatstvu" (domaćice npr.)? Ideja o "pravедnosti", koja predstavlja jednu od osnova za predlog "ograničene redistribucije" kao oblika privatizacije, rezultirala bi tako masovnom "nepravdom". Stavimo li umesto "pravde" "radnu teoriju vrednosti" (koja ovde čini neku vrstu "teorijske podloge"), videćemo da se zaključci nimalo ne menjaju.

S druge strane može se tvrditi da koncept "distributivne privatizacije" ima uzor u ideji (i "praksi") "narodnog kapitalizma". Moderno je korporativno vlasništvo toliko disperzovano, da pojedine (veće) firme imaju na desetine hiljada deoničara, a značajan procenat stanovništva poseduje akcije. Ako se tome doda i uloga penzijskih fondova, kao ogromnih institucionalnih posednika deonica (u čemu, ponovo, ali sada posredno, učestvuju svi zaposleni), izlazi da bi se unutar realnog socijalizma struktura modrnog privatnog vlasništva najbolje "simulirala" (ograničenom) opštom distribucijom. "Narodni kapitalizam" nije, međutim, sistem u kojem se "odozdo" kontroliše akumulacija kapitala, već predstavlja (kao što je pomenuto) sredstvo kojim se od jednog (bolje stojećeg) dela stanovništva prikuplja višak novčanih sredstava i usmerava u proizvodnju (umesto u potrošnju). Realni je socijalizam društvo u kojem su osnovne potrebe masovno nezadovoljene. Za većinu zaposlenih ne pojavljuje se nikakav "višak sredstava". Prisilna isplata dela dohodaka u deonicama značila bi za njih ugrožavanje i onako nepodnošljivo niskog standarda. Postepeno "poklanjanje", sa zanemarivo niskim ili nikakvim prihodima koje bi te deonice donosile (u postojećim uslovima bi profitabilnost velikog broja preduzeća bila minimalna ili nikakva, a glad za kapitalom ogromna - i to za duže vreme), samo bi kompromitovalo novi vlasnički koncept (vlasništvo bez prihoda i prava upravljanja - koje bi sigurno bilo faktički još ograničenije nego u vreme "samoupravne" organizacije firmi - praktično je

ne-vlasništvo). Nemogućnost prodaje takvih deonica samo bi dodatno redukovalo njihov (pseudo)vlasnički sadržaj, a eventualna sloboda raspolaganja bi znatnu količinu (ionako nedostajućeg) kapitala izvukao iz proizvodne upotrebe - postižući upravo suprotan efekat od deonica unutar modernog tržišnog sistema. Naime, najveći broj posjednika bi nastojao da ih proda - da bi zadovoljio osnovne životne potrebe, i tako bi usmerio novac u potrošnju. A povećana ponuda deonica bi obarala celokupnu vrednost kapitala firmi (angažujući pri tom sredstva za špekulacijske svrhe).

Osnovna razlika između struktura modernog kapitalističkog i realnosocijalističkog vlasništva ne proizlazi iz pravnog statusa "privatnog" odnosno "državnog" ("društvenog") posjednika. "Privatnost" je doživela duboku transformaciju, nadišavši u sistematsko-organizacijskom smislu individualni nivo (što ne znači da pojedinačni vlasnici/porodice i danas ne kontrolišu mnoge firme, čak i veoma velike, odnosno da ne "uživaju plodove" posjedništva). Ali je upravljački centar moderne korporacije (bila ona privatno, menadžerski ili kombinovano kontrolisana) suštinski autonoman u odlučivanju o svim bitnim reprodukcijским elementima (naravno, u slučaju da neka druga firma, ili banka i tsl. kontroliše prividno nezavisnu firmu, "autonomija" se podiže jednu stepenicu više). Upravo ta autonomnost proizvodi tržišne uslove privređivanja, dok je distribucija (pravno)svojinskih ovlašćenja unutar firmi izvedeno obeležje (u kompetitivnim uslovima ta je distribucija nužno hijerarhijska). Dakle, bit je vlasničke reforme u realnom socijalizmu (s "državnom" ili "društvenom" svojinom) uspostavljanje faktičke autonomije preduzeća, ili - u skladu s aktuelnom političkom terminologijom - njegove "izvorne suverenosti". U tom smislu probleme vlasničke strukture ne postavlja se primarno na "donjim nivoima" (zaposleni u najboljem slučaju imaju tek rezidualnu moć), već na "gornjim" (kontrola "državnih" aparata).

A tada se pojavljuje poznati "začarani krug" - moći koja bi morala sama sebe da ukine. Iako je ideja nužne tržišne reforme prisutna (i u vladajućim krugovima) u Jugoslaviji decenijama, i ovde je bilo neophodno rušenje aparata vlasti da bi to saznanje (koje ukida jedan od temelja njihove dominacije) bilo realno stavljeno na "dnevni red". Moglo bi se tvrditi da legitimitet nove vlasti počiva na tržišnoj rekonstrukciji društva, pa bi tako ona taj preobražaj morala da izvrši. Međutim, pokazuje se da je on znatno kompleksniji nego što se to zamišljalo i da traži mnogo vremena. U tom "međuvremenu" nova vlast funkcioniše u strukturalnom smislu kao i stara (tj. komanduje celokupnim društvom - uključujući ekonomiju). Kako uz to svagde (praktično u svim realnosocijalističkim zemljama) osigurava i "paralelnu" (nacionalnu) legitimaciju, stvaraju se okolnosti u kojima značajno rastu šanse da se dosadašnji tip odnosa naprosto reprodukuje: demokratski izabrana politička grupacija, obavljajući ulogu kolektivno-vlasničke hijerarhije, razvija istovetne interese i nastoji da trajno zaposedne (očuva) novostečene položaje (odnosno da obnovi celokupnost ranijih društvenih odnosa).

Siguran izlaz iz tog začaranog kruga mogu doneti samo brze radikalne promene. Za takve društvene promene su, međutim, neophodna dva preduslova: snage (konkretne društvene grupe) koje su za njih zainteresovane, koje će reali-

zacijom tih promena ostvariti svoje interese (pri čemu će veza između ispunjenja kratkoročnih i dugoročnih interesa biti direktna, tj. vidljiva); i sredstva (u ovom slučaju - kapital). Takvi preduslovi u realnosocijalističkim zemljama uglavnom nedostaju (izuzev u slučaju Nemačke, kada dolaze spolja). "Menadžeri" (direktori preduzeća) bi, u principu, mogli da predstavljaju društveni sloj u čijem je neposrednom interesu uspostavljanje tržišnih odnosa (odnosno njihovo osamostaljivanje od hijerarhijski nadređenih "političkih" slojeva). Ali njihov položaj u komandno-planskom sistemu nije (u znatnom - neodređeno velikom - broju slučajeva) rezultat njihovih "tehnokratsko"-preduzetničkih sposobnosti (već odgovornosti prema nadređenoj "politokratskoj" hijerarhiji), a preduzeća kojima upravljaju ne bi mogla opstati u tržišnim uslovima (pa oni za njihovo uspostavljanje ne mogu biti zainteresovani). Stoga tek jedan deo postojećih direktora može predstavljati socijalne nosioce tržišnog preobražaja. S druge strane, "slobodno lebdeći" kapital, koji bi činio "izvorno" sredstvo privatizacije (otkupa državnih/"društvenih" preduzeća), pa tako i uvođenja tržišta, još je rudi resurs.

Da li je, onda, u odsustvu društvenih snaga i sredstava, tržišni preobražaj realnog socijalizma nemoguć, odnosno zavisi li isključivo od dugoročne "prosvetčenosti" vladajućih grupacija koje će sopstvene interese trajno podređivati opštim? Uz svu neophodnu skepsu, mislim da je ipak moguće izraditi model brzog i radikalnog uvođenja tržišta ("privatizacije") unutar kojega bi autonomni (unutrašnji) mehanizmi bili nosioci promena umesto volje vladajuće (i tako "samoukidajuće") grupacije. Izložiću ovde samo najelementarniji nacrt tog modela.

Faza 1. Parlament donosi zakon po kojem sva srednja i velika preduzeća (uključujući banke, osiguravajuća društva i tsl., ali sa izuzetkom infrastrukture itd. koja ostaje u državnom vlasništvu) postaju kvazi-vlasništvo direktora na rok od (npr.) 5 godina (direktor, drugim rečima, dobija potpuna vlasnička ovlašćenja, s izuzetkom spekulacijske prodaje firme odnosno njene imovine). Takvog ("opunomoćenog") direktora biraju, na osnovu predloženih programa o kratkoročnom i dugoročnom poslovanju firme, između konkurentskih kandidata, svi zaposleni.

Obrazloženje: Takvom se procedurom postiže brzina i univerzalnost promene. Nestabilizovana vladajuća grupa se javnim pritiskom može naterati da izvrši tako radikalni potez samorazvlašćivanja. Preduzeća postaju faktički nezavisna - kako zbog kvazi-vlasničkih prava menadžera, tako i zbog toga što su ovi postavljeni "odozdo", a ne "odozgo". Sami zaposleni preuzimaju odgovornost (rizik) za dalju sudbinu firme itd.

Faza 2. Period "čišćenja", u navedenih pet godina. Uspešne firme (i uspešni menadžeri) opstaju, nesposobni za tržišnu utakmicu nestaju. Država stvara legalne i institucionalne pretpostavke za tržišno funkcionisanje (monetarne i fiskalne mere, berza, radno zakonodavstvo itd.). Država isto tako stimuliše osnivanje (privatnih) malih firmi, te ulazi u značajne javne radove u infrastrukturi (finansiranje iz javnog duga te stranih kredita i tsl.), radi apsorpcije nezaposlenog stanovništva. Stabilizuju se nezavisni sindikati itd.

Faza 3. Stupa na snagu zakon o "privatizaciji". Uspešna preduzeća (npr. ona koja su u zadnje tri godine bar dva puta ostvarila godišnji profit veći od 5%)

postaju deonička na sledećim osnovama: menadžer postaje vlasnik (npr.) 8% deonica, svim ostalim zaposlenima deli se (npr.) 25%, penzijskom fondu firme (kojim upravlja odbor što ga čine predstavnici uprave i sindikata) (npr.) 30% (za sve te deonice mogućnost slobodne tržišne prodaje nastupa za npr. 2 godine), a na tržištu se prodaju deonice u visini od (npr.) 30% vrednosti firme (ili se delimično u njih pretvara deo duga firme i tsl.).

Obrazloženje: U "transformacijskom" periodu su tako za uspešnost preduzeća zainteresovane sve grupacije (istovremeno, svi stiču pravo na učešće u distribuciji vlasništva, i to ne na osnovu apstraktne "pravde", već na temelju konkretnog doprinosa ustanovljene profitabilnosti firme). Menadžer na kraju procesa postaje faktički glavni kontrolor firme, uprava visoko participira u vlasništvu (i u deobi prihoda) itd. Penzijski fondovi bi se isto tako morali de-etatizovati i kapitalizovati (jer zbog svoje veličine mogu biti značajan instrument kontrole nad ekonomijom), a uloga sindikata u upravljanju tim fondovima čini ih odgovornim (u pozitivnom i negativnom smislu), pogotovo u prelaznom razdoblju, za profitnu orijentaciju preduzeća. Najzad, dokazano uspešna firma može sa znatno većom pouzdanošću računati da će prodati svoje deonice na tržištu i to po njihovoj realnoj vrednosti.

Naravno, u sklopu skiciranog modela "privatizacije" princip "pravednosti" je podređen principu efikasnosti (što se čini nužnim za ekonomije koje su toliko zaostale u razvoju, kao što su to realnosocijalističke), ali ipak nije potpuno napušten (što opet nije nevažno u zemljama u kojima je dugo razvijana ideologija "uravnilovke"). A struktura vlasništva, koja bi rezultirala iz takvog transformacijskog procesa, bila bi u osnovi ista kao u savremenoj tržišnoj (kapitalskoj) ekonomiji.

Navedena literatura:

Gams, A.: *Svojina*, CFDT, Beograd, 1987.

Lazić, M.: *U susret zatvorenom društvu*, Naprijed, Zagreb, 1987.

Lazić, M.: *Kapitalizam u evoluciji*, IIC SSOS, Beograd, 1988.

Mills, C. W.: *The Power Elite*, Oxford Univ. Pr, 1975.

Mladen LAZIĆ

System and Structure of Contemporary Ownership and the Problem of Privatization

There are several types of property relations in every social formation. These relations are unified in a system by the dominant type of property. Authority is divided inside the property relations between various subjects, making the structure of ownership. There is a discontinuity inside the structure of ownership in capitalism, which gives to the management of corporations the independence of the state (at "the top") and of the workers (at "the bottom"). But the continuum of the authority exists in real socialism, which begins at the level of the state and makes the economy unproductive.

A new model of privatization in socialism is suggested which makes possible the transformation of real-socialist system and structure of ownership into contemporary market system and structure. It gives to the managers (elected by the employees and not by the state) quasy-property authorities for a limited period of time (5 years). Shares of "successful" (profitable) corporations have to be divided after this "transitory" period according to the following principles: control package to the manager and a part to his management team, a part to the employees, a part to the pension fond (controlled by the union) and a part to be sold at the market.